

Timurlu Ordusunun Bel Kemiği: Tavaçiler

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dr. Muhammed Emin KOÇAK

Makale Bilgisi

Bağımsız Araştırmacı

Türkiye

ORCID: 0000-0001-7536-7956

E-Mail: emin.kocak0@gmail.com

Sorumlu Yazar:

Dr. Muhammed Emin KOÇAK

Ay Yıl : Aralık / 2024

Cilt:4

Sayı:2

DOI: [10.5281/zenodo.14582410](https://doi.org/10.5281/zenodo.14582410)

Citation:

Koçak, Muhammed E. (2024).
Timurlu ordusunun bel kemiği:
Tavaçiler. *Genç Akademisyenler
Birliği Sosyal Bilimler Dergisi*,
4(2), 166-175. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14582410>

Öz

Tavaçi ünvanı, tarihsel süreçte çeşitli Moğol ve Türk devletlerinde kullanılmıştır. İran Moğolları (İlhanlılar), Akkoyunlular, Safeviler ve Buhara Hanlığı bu devletlerden bazılarıdır. Aynı şekilde, 1370 yılında Semerkant merkezli kurulan Timurlularda da tavaçiler ordu içerisindeki mühim görevliler arasında yer almaktadır. Timurlu kaynaklarında kurucu hükümdar Timur'dan, son hükümdar Sultan Hüseyin Baykara'ya kadar tavaçi ünvanına sahip devlet adamlarına dair bilgiler görülmektedir. Bu çalışmanın ana problemi, Timurlu ordusunda tavaçilerin üstlendikleri görevler, askerî hiyerarşideki konumları ve onların hangi gruplardan seçildiklerinin ortaya konulmasıdır. Timurlularda tavaçiler ordu içerisinde üst düzey görevliler arasındaydı ve onların güçleri dönemsel olarak farklılık göstermekteydi. Tavaçiler, hükümdar ile yakın ilişkilere sahip ve güvenilir kimseler arasından seçilmiştir. Bu bağlamda Barlas boyu içerisinde pek çok tavaçinin ismi, kaynaklarda görülür. Hükümdarın hassa birliği olan kavçinler arasından da muhtelif kimseler tavaçi olarak atanmıştır. Ayrıca, tavaçi makamı çoğunlukla babadan oğula geçmesine rağmen bu makamın tamamen kalıtsal olduğunu söylemek doğru değildir. Tavaçilerin Timurlu ordusundaki en önemli görevleri, askerlerin toplanması, liderin emirlerini askerlere iletmek, ordu teftişi, askerlerin silahlarıyla birlikte daha önceden belirlenen yerde toplanmalarını organize etmek, ganimetleri paylaşmak, ordunun düzen ve disiplini sağlamaktır. Bunların dışında da muhtelif sorumlulukları bulunmaktaydı. Tavaçi ünvanına sahip olan bazı emirler, aynı zamanda hem tümen komutanı (general) hem de hükümdardan sonra ordunun başkomutanı olan emirü'l-ümerâ ünvanına sahiplerdi.

Anahtar Kelimeler: *Timurlu Ordusu, Timurlu Askerî Tarihi, Tavaçiler, Askerî Hiyerarşi, Divân-ı Tavaçi.*

Abstract

The title of tovachi was used in various Mongolian and Turkic states in the historical process. The Iranian Mongols (Ilhanids), the White Sheep Turkomans, the Safavids, and the Bukhara Khanate were some of these states. In the Timurids, who were founded in Samarkand in 1370, the tovachis were among the important officials in the army. In Timurid sources, there was information about statesmen with the title of tovachi, from the founding ruler Timur to the last ruler Sultan Husain Bayqara. The main problem of this study was to reveal the duties of the tovachi in the Timurid army, their position in the military hierarchy and the groups from which they were chosen. Among the Timurids, the tovachi were among the high-ranking officials in the army, and their power varied periodically. The tovachi were chosen from among trusted people who had close relations with the ruler. In this context, the names of many tovachis from the Barlas tribe were seen in the sources. Various people were also appointed as tovachi from among the Quchins, who were the special unit of the ruler. In addition, although the office of tovachi was mostly passed from father to son, it was not correct to say that this office was completely hereditary. The most important tasks of the tovachi in the Timurid army were the gathering of the soldiers, taking the leader's orders to the soldiers, inspecting the army, organizing the gathering of the soldiers with their weapons at the predetermined place, dividing the booty, and maintaining order and discipline in the army. Some of the amirs who had the title of tovachi were also tümen commander (general) and the commander-in-chief of the army after the ruler.

Keywords: *Timurid Army, Timurid Military History, Tovachis, Military Hierarchy, Diwan-i Tovachi.*

Giriş

Moğolca, “saymak”, “toplamak” ve “hesaplamak” anlamına gelen togacadan (togaci) türeyen tavaçi¹, Çağatay Türkçesi’nde ise “sayı sayan”, “asker toplama görevlisi”, “haberci” gibi anlamlarına gelmektedir. Tavaçiler, orduya asker toplanması, ordunun düzeni, ordunun toplanma yerinin belirlenmesi, birliklerin teftişi, hükümdar ile birlikler arasındaki iletişimin sağlanması ve ganimet taksimi gibi muhtelif sorumluluklara sahip olmuştur.² Tavaçilere, çeşitli Moğol ve Türk devletlerinde rastlanılmaktadır ki mesela İlhanlılarda (İran Moğolları) tavaçi, asker toplama, askerî birlikleri teftiş etme ve idam cezasının infazına nezaret etme görevlerini gerçekleştirmiştir.³ Akkoyunlularda ise tavaçinin benzer askerî görevlerinin yanı sıra idari sorumlulukları da bulanmaktaydı.⁴ Safevilerde tavaçiler, resmigeçit törenlerinde birliklerin konuşlanacağı yerleri ve saf sıralamasını da belirlemekteydi.⁵ Buhara Hanlığı’nda ise tavaçiler, askerlerin toplanması, orduyu teftiş etme, savaş alanının belirlenmesi, askerlerin sayısını hesaplama, fetihnâme ve zafernâmelerin ilgili yerlere gönderilmesini sağlama görevleri vardı.⁶ İfade edilen bilgilerden anlaşılacağı üzere tavaçiler, üstelendikleri görevler hasebiyle ordu organizasyon sürecinde önde gelen kimseler arasındaydı. Bu çalışmada, Timurlu ordusundaki tavaçilerin üstlendikleri görevler, askerî hiyerarşideki konumları ve tavaçi olan kimselerin hangi gruplardan seçtikleri hususları ortaya konulmak suretiyle onların ordu içerisindeki yerleri tartışılacaktır.

1. Timur Döneminde Tavaçiler

Timurlular (1370-1507) döneminde tavaçilerin temel görevi orduyu teftiş etmek, hükümdarın emirlerini askerlere iletmek, ganimetlerin paylaşılması ve sefere çıkmadan önce askerlerin teçhizatlarıyla belirlenen yerde toplanmasını sağlamaktı. Mesela Timur (1370-1405), 1370 yılında sekiz kişiyi aynı anda tavaçi olarak atamış⁷ ve 1385 yılında Üç Yıllık Seferi’ne (1385-1388) başlarken tavaçilerin şehirlere giderek asker toplamalarını emretmiştir. Aynı şekilde Yedi Yıllık Sefer hazırlıkları yapılırken (1399-1404) tavaçilerin, askerlere sefere çıkılacağını ve hazırlıklarını tamamlamalarını emretmiştir.⁸ Timur’un, 1404 yılında torunlarının düğünü için Semerkant’ta verdiği toylarda da tavaçiler hazır bulunmuştur. Toydan sonra o, Çin Seferi için tavaçilere asker sayılarını hesaplamalarını, askerleri toplamalarını ve ihtiyaç olacak askerî teçhizatların temin edilmesini emretmiştir.⁹

Tavaçiler hükümdarın emrini komutanlara iletirken, komutanlardan Timur’un emrini aldıklarına dair möçelka

1 Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, C.I, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH 1963), 260; Ferdinand D. Lessing, *Moğolca Türkçe Sözlük*, C.II, çev. Günay Karaağaç, (Ankara: TDK, 2003), 1255.

2 Hayrunnisa Alan, Tavaçi”, *DİA*. C. 40, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 177.

3 Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)* (Ankara: TTK, 2020), 138.

4 İlhan Erdem ve Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti (Siyasî Tarihi ve Yönetim Yapısı)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021), 233.

5 İlgar Baharlı, *Arznâme ve Hulâsatü’l-tevârih Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2023), 105.

6 Selim Serkan Ükten, *Buhara Hanlığı’nın Askerî Teşkilatı (1500-1868)* (Ankara: TTK, 2018), 175.

7 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, C.I, yay. Muhammed Abbasî (Tahran: Çap-ı Rengin, 1336 h.ş.), 161-162.

8 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.I, 287, C.II, 152; Ca’feri b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka (Ankara: TTK, 2011), 3.

9 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.II 448; *Continuation du Zafarnâme de Nizâmuddîn Şâmî, par Hâfiz-i Abrû*, yay. Felix Tauer (Prague: Oriental Institute, 1934), 446-448; Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü’l- Tevârih-i Baysun-gurî*, C.II, yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî (Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1395 h.ş.), 1028.

adlı bir belge almışlardır. Söz konusu belgelerin alınması ve muhafazası möçelkaçı isimli görevliler¹⁰ tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin Timur'un 1385 tarihinde Mâzenderân'a Toga Timurlulardan Emîr Veli'ye karşı gerçekleştirdiği sefer sırasında ordudaki emîrlere disiplinin bozulmaması ve yerlerinden ayrılmamaları için talimatlar vermiş ve bu doğrultuda möçelka alınmıştır.¹¹ Komutanlardan, Timur tarafından verilen emirleri aldıklarına dair möçelka alınma uygulaması, Timurlu ordusunun organizasyonunu ve disiplinini olumlu yönde etkilemiş lider tarafından verilen emrin, lidere bağlı komutanlara ulaşmasında iş şansa bırakılmamıştır.

Timur döneminde tavaçiler savaflara katılarak önemli askerî görevler de üstlenmişlerdir. Mesela Timur'un Hindistan Seferi'nde (1398-1399) Horasan piyadeleriyle Ali Sultan Tavaçi yiğitçe savaşmış¹² ve 1402 Ankara Savaşı'nda da tavaçiler yer almıştır.¹³ Tavaçiler, elçilik faaliyetlerinde de görev almışlardır. Örneğin Timur'un 1371 yılında Harezmi hükümdarı Yusuf Sufi'ye gönderdiği elçinin ismi Ulfe Tavaçi'dir.¹⁴ Yine Tavaçiler, ganimet paylaşımı ve imar faaliyetlerinin koordinasyonunu da sağlamıştır. Timur ile Toktamış Han'ın 1395 yılında karşılaştığı Terek Savaşı sonrasında pek çok şehir, Timurlu ordusu tarafından yağmalanmış, elde edilen ganimetler, tavaçiler tarafından askerler arasında paylaştırılmıştır.¹⁵ Timur'un 1404 tarihinde Beylekan'daki imar ve kanal açtırma faaliyetlerinde, tavaçiler görev dağılımı yaparak söz konu işlere nezaret etmişlerdir.¹⁶ Görüldüğü üzere tavaçiler, ordu organizasyonun mühim bir parçasıydı ancak onlar sadece askerî işlerde değil imar faaliyetlerinin takibi ve elçilik görevlerinde de bulunarak önemli vazifeler üstlenmiştir.

Muizzü'l-Ensâb'a¹⁷ göre Timur'un toplamda yirmi iki tavaçisi vardı ve tavaçilik görevi babadan oğula geçebilmekteydi. Timur döneminde tavaçilerin isimleri ise şu şekildedir: Cakü Barlas, Mübarekşah Barlas, Cihanşah Barlas, Burunduk Barlas, Şemseddin Abbas, İskender Durbet, Ali Sultan Nayman, Alim Şeyh, Elef (Ulef) Kavçin, Erdeşir Kavçin, İnak Humari Kavçin, Ali, Devlet Timur Sulduz, Buri Sulduz, Cake Hitay, Hacik Kavçin, Hudaydad Hitay, Lokman Harezmi, Busteri, Meryemlek, Muhammed Elbukra ve Yusuf Celil.¹⁸ Tavaçiler arasında öne çıkan ilk grup hükümdarın mensubu olduğu Barlas boyudur. Böylece ordu kademesinde mühim görevler, hanedanın boyundan gelen kimselelere verilmek suretiyle iktidarın korunması amaçlanmıştır. Bir diğer grup ise aynı amaca yani iktidarın korunmasına hizmet eden ve hükümdarın en yakınında konumlanan hassa birliği kavçinlerdir.¹⁹ Tavaçi ünvanının babadan oğula intikal etmesi tavaçilerin güvenilir ve iktidara yakın ailelerden seçildiğinin bir diğer göstergesidir. Muizzü'l-Ensâb'da tavaçilerin, emîrlerden (bey) hemen sonra zikredilmesi, onların askerî hiyerarşide emîrlerden sonra geldiklerini de

10 İsmail Aka, *Timur ve Devleti* (Ankara: TTK, 2014), 162. Timur döneminde Emîr Olcay Buğa Möçelkaçı adlı bir emîrin varlığı bilinmektedir. Abdürrezzak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, yay. Abdülhüseyn-i Nevâî (Tahran: Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi, 1383 h.ş.), C. I/2, 684; Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.I, 463.

11 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.I, 279, Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, yay. Penahî Simnânî (Tahran: İntişarat-ı Bamdad, 1363 h.ş.), 95.

12 Gıyâseddin Ali-i Yezdî, *Saâdetnâme ya Ruznâme-i Gazavât-ı Hindustan*, yay. İrec Afşar (Tahran: Miras-ı Mektub, 1379 h.ş.), 82; Muhammed Emin Koçak, "Timur'un Savaş Sanatı: Hindistan Seferi Örneği (1398-1399)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/9, (Ocak 2023): 165.

13 Nizâmeddin-i Şâmî, *age*, 255; Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.II, 300, 304; Hâfız-ı Ebrû, *age*, C.II, 960.

14 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.I, 173.

15 Nizâmeddin-i Şâmî, *age*, 288-289; Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.I, 552-553.

16 Şerefeddin Ali-i Yezdî, *age*, C.II, 385-387; Hâfız-ı Ebrû, *age*, C.II, 1007-1008.

17 Muizzü'l-Ensâb'ın önemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hayrunnisa Alan, "Muizzü'l-Ensâb'ın Timurlu Teşkilat Tarihi Bakımından Değeri", *Bulleten* 78/ 282, (Ağustos 2014): 527-549.

18 *Muizzü'l-Ensâb*, Bibliothèque Nationale Paris, Persian 67, 97b-98a.

19 Timur ve Mirza Şahrüh döneminde kavçinler hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Emin Koçak, "Timurlularda Ordu ve Askerî Organizasyon (1370-1447)" (Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi 2024.)

düşündürmektedir. Tavaçi olan Emîr Cakü Barlas'ın, aynı zamanda hükümdardan sonra ordunun başkomutanı (emîr-ül-Ümerâ) olması²⁰ ve oğlu Emîr Cihanşah Barlas'ın da tavaçiler arasında yer alması, Barlas boyundan gelen tavaçilerin ordu içerisindeki gücünün bir diğer göstergesidir.

Bu dönemde tavaçiler, orduda özel bir birlik olan bahadurlar arasında da yer almıştır. Örneğin Timur'un torunu Mirza Pir Muhammed'in (Mirza Ömer Şeyh'in oğlu) tavaçilerinden Devlet Hoca, aynı zamanda mirzanın bahadurları arasındaydı.²¹ Bazı tavaçiler, Timurlu mirzalarının yakınları arasında bulunmuşlardır ki mesela Mirza Ömer'in (Mirza Miranşah'ın oğlu) yakın adamları arasında Şeyh Muhammed Tavaçi zikredilmektedir.²²

2. Mirza Şahruh Döneminde Tavaçiler

Mirza Şahruh (1405-1447) döneminde de tavaçiler benzer görevleri üstelenerek ordu kademesinde önde gelen görevliler arasında yer almıştır. Hükümdarın, 1416 tarihinde Kirman üzerine yürüdüğü seferde, tarihçi Hasan b. Taceddin-i Yezdî, Yezd ve Eberkuh'tan toplanan dört yüz elli askerin tavaçisi olarak katılmıştır.²³ Mirza Şahruh, 1420 yılında Karakoyunlular üzerine çıktığı birinci seferinden önce ülkenin her tarafına tavaçiler göndererek askerlerin silahları ile beraber hazırlanmasını istemiş ve bunun sonucunda ordu, Rey şehrinde toplanmıştır. Tavaçi emîrleri, sayısı iki yüz bin olan bu orduyu teftiş etmek için birkaç gün zaman harcamıştır.²⁴ Mirza Şahruh oğlu ve halefi Mirza Uluğ Bey'in (1447-1449), 1425 yılında Moğollardan Şir Muhammed Oğlan ile karşılaşmasından önce, Timurlu ordusu Hocend'e giderken tavaçiler askerî birliklerin saflarını ve disiplinini bozmadan ilerlemelerini sağlamıştır.²⁵ Mirza Şahruh'un, 1434 yılında Karakoyunlular üzerine yürüdüğü üçüncü seferde tavaçilere, ülkenin her tarafından asker toplamaları emredilmiştir.²⁶ Hükümdar, 1446 yılında isyan eden torunu Muhammed Sultan'ın üzerine yürümeden önce tavaçilere ülkenin farklı yerlerine giderek askerlere Herat'ta toplanmalarını emretmiş ve bunun neticesinde büyük bir ordu meydana gelmiştir.²⁷

Tavaçiler av faaliyetlerinde de yer almışlardır ki mesela Mirza Şahruh, 1406/1407 yılında Samlegan yaylağında avlanmak istemiş ve bu emri orduya tavaçiler ulaştırmıştır.²⁸ Mirza Şahruh zamanında tavaçiler, elçi olarak da hizmet etmiştir. Örneğin başkent Herat'a 1417 tarihinde gelen Çin elçileri dönerken Erdeşir Tavaçi, hükümdarın emriyle Çin'e elçi olarak gönderilmiş ve 1419 yılında Herat'a geri dönmüştür.²⁹

Muizzü'l-Ensâb'a göre Mirza Şahruh'un sekiz tavaçisi vardı. Bunların isimleri Huttelan hâkimi Emîr Nur Melik, Baherz hâkimi olup ölümünden sonra görevini oğlu Emîr Pir Lokman Barlas'a devreden Emîr Şeyh Lokman Barlas,

20 Muhammed Emin Koçak, "Başkomutanlar: Timurlu Ordusunda Emîr-ül-Ümerâ Ünvanına Giriş", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 20, (Haziran 2024): 48.

21 *Muizzü'l-Ensâb*, 102b, 103a.

22 Hondmir, *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, C.III, yay. Muhammed Debir Siyâkî (Tahran: Hayyam Yayınları, 1380 h.ş.), 560; Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 21.

23 Hasan b. Taceddin-i Yezdî, *Camiü'l-Tevârih-i Hasanî*, yay. Hüseyin Müderrisî-yi Tabatabaî – İreç Afşar (Karachi: University of Karachi, 1987), 42.

24 Hâfız-ı Ebrû, *age*, C.IV, 713, 720; Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 174, 277; Hondmir, *age*, C. III, 606; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı* (Ankara: TTK, 1994), 117.

25 Hâfız-ı Ebrû, *age*, C.IV, 879.

26 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 447; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü'l-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK, 2006), 211, Mirhond, *Ravzâtü's-Safa fî Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hülefâ*, C. X, yay. Cemşid Keyânfer (Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1385 h.ş.), 5422; Aka, *Mirza Şahruh*, 152.

27 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 585

28 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 54.

29 Hâfız-ı Ebrû, *age*, C.IV, 697; Hondmir, *age*, C. III, 602-603; V. V. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka (Ankara: TTK, 2015), 114.

Emîr Muhammed Sufi Tarhan, Emîr Osman, Mirek Tarhan Tavaçi, Emîr Sultan Mehmet ve Emîr Şeyh Ali'dir.³⁰ Ayrıca hükümdar, 1438/1439 yılında Emîr Sultan Muhammed Barlas'ın oğlu Emîr Cihanşah Barlas'a ulus ve tavaçi emîrliği görevini vermiştir.³¹ Burada dikkat çeken husus bazı tavaçi emîrlerinin aynı zamanda on bin kişilik askerî birlik olan tümen³² komutanları olmasıdır. Mesela Emîr Şeyh Lokman Barlas, Mirza Şahruh döneminde tümen komutanlığı yapmıştı ve oğlu Emîr Pir Lokman Barlas, ordunun merkezinde yer alan tümen komutanları arasındaydı.³³ Emîr Muhammed Sufi Tarhan ise hem hükümdarın eşi Gevherşad Ağa'nın³⁴ kardeşiydi hem de ordunun merkezinde yer alan tümen komutanıydı.³⁵ İktidar ile yakın ilişkilere sahip olan kimselerin hem tavaçi hem de tümen komutanlığı yaptıkları ortadadır ki böylece onlar, ordu kademesinde büyük bir güce sahip olmuşlardır. Barlas boyuna mensup olanlara, Mirza Şahruh döneminde de ordu kademesinde tümen komutanlığı ve tavaçılık görevleri verilmiş, böylece bu kişiler himaye edilmiştir. Ayrıca zikredilen dönemde de tavaçi ünvanının babadan oğula geçtiğine dair örnek görülmektedir.

Mirza Şahruh'un oğlu Mirza İbrahim Sultan'ın maiyetinde dokuz tavaçisinin ismi kayıtlıdır ki bunlar Abdülmumin, Hudaydad Kumari Durbet, İbrahim Barlas, Hudayguli, Hacı Seyfeddin, Abdüluyrat, Sultan Ahmet Nayman, Kepek Timur Sulduz ve Dane Hoca Kavçin'dir.³⁶

3. Geç Dönem Timurlularda Tavaçiler

Mirza Şahruh'un 1447 yılında vefatından sonra babasının ölüm haberi Maverâünnehir'de bulunan Mirza Uluğ Bey'e ulaşmış, o da bu haber üzerine tavaçilere emrederek orduların toplanması istemiş ve büyük bir ordu meydana gelmiştir.³⁷ Mirza Uluğ Bey'in hizmetinde toplamda dokuz tavaçi vardı. Bunlar İbrahim Cihanşah Barlas, Seyfeddin, Hamza Tarhan, Mahmut Tarhan, Seyfülmelik Abbas İshak, İskender Hindubuka, Lokman Harezmi, Şeyh Ebu Said ve Ebu Leys Koçak Culi'dir.³⁸

Fars ve Irak bölgesinde güçlenen Mirza Şahruh'un torunu Mirza Muhammed Sultan, kardeşi Ebu'l-Kasım Babür'ün hâkimiyetinde bulunan Horasan'ı ele geçirmek için 1452 yılında harekete geçmiş, Fars, Irak, Şulistan ve Luristan'a tavaçiler göndererek askerlerin kararlaştırılan yerde ve zamanda toplanmalarını emretmiştir.³⁹ Timurlu ordusunun toplanmasında, belirlenen alan ve kararlaştırılan saate dahi, ayrı bir özen gösterildiği de anlaşılmaktadır ki bu durum ordudaki disiplinin uygulamasının mühim bir göstergesidir.

Mirza Ebu'l-Kasım Babür, 1454 yılında Timurlu hükümdarı Sultan Ebu Said'in (1451-1469) hâkimiyetinde olan Semerkant'ı kuşatmasından hemen önce, tavaçileri ordunun sağ ve sol kanatlarına göndererek ayın görüldüğü gece herkesin kendi mevkinde hazır bulunmalarını, aksi takdirde cezalandırılacaklarını emretmiştir. Bunun neticesinde ise büyük bir ordu toplanmış ve tavaçiler sabahın ilk ışıklarından gecenin karanlığına kadar ordunun düzenlemesiyle

30 *Muizzü'l-Ensâb*, 133b.

31 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/1, 480.

32 Bir tümen, on bin kişilik askerî birliktir. Tümen ayrıca Timurlu kaynaklarında idari ve mali sistem hakkında da kullanılmıştır. İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr fi Nevâib-i Tîmûr*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2012), 56; Yezdî, *age*, C.I, 315-316; Ca'ferî, *age*, 129.

33 *Muizzü'l-Ensâb*, 136b-137a.

34 Mirza Şahruh dönemine damgasını vurmuş olan eşi Gevherşad Ağa için bkz. Muhammed Emin Koçak, "Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin Bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları" (Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020), 36-44.

35 *Muizzü'l-Ensâb*, 136b.

36 *Muizzü'l-Ensâb*, 142a.

37 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 618.

38 *Muizzü'l-Ensâb*, 138a-138b.

39 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 713

meşgul olmuştur.⁴⁰ Muizzü'l-Ensâb'a göre Ebu'l-Kasım Babür'ün toplamda yedi tavaçisi vardı. Bunların isimleri Mirza Halil⁴¹, Abdullah Pirzad, Şeyh Hacı, Devlet Melik, Üveys Tarhan, Halil Hinduke Pir Derviş Hezaresbi ve Emîr Hindu-ke'dir.⁴²

Bir diğer Timurlu hükümdarı Sultan Ebu Said, 1464/1465 yılında Herat'tan ayrılarak Merv'e ilerlemiş ve orduya Merv'de kışlayacağını tavaçiler bildirmiştir.⁴³ Muizzü'l-Ensâb'a göre Sultan Ebu Said'in tavaçileri toplamda on dokuz kişi olup bunlar Emîr Kubad ve oğlu Emîr Abdurrahman Kubad, Emîr Musa ve oğlu Emîr Sultan Muhammed, Emîr Ali Sultan Kavçin, Emîr Dukne Kavçin, Emîr Muhammed Mezid Kavçin, Emîr Muhammed Yar, Emîr Pir Hacı Argun, Emîr Kanber Ali, Emîr Pir Sultan Barlas, Emîr Dust Muhammed Kavçin, Emîr Payden Muhammed Kavçin, Emîr Seyyid Asil Argun, Emîr Sultan Ahmet Timurtaş, Emîr Gıyas Argun, Emîr Übeyülali Timurtaş, Emîr Muhammed Han ve Emîr Pir Muhammed Melik'dir.⁴⁴ Sultan Ebu Said yirmi beş yaşında iktidar mücadelesine başladığında Argun boyunun⁴⁵ desteğini alarak 1449 yılında Mirza Uluğ Bey'in hâkimiyetindeki Semerkant'ı kuşatmıştı.⁴⁶ Dolayısıyla onun ordusundaki tavaçilerin bir çoğunun Argun boyundan olması tesadüf değildir. O, iktidara geldiğinde yandaşlarını ordu kademesinde tavaçi gibi mühim görevlere yükselterek ödüllendirmiştir. Benzer şekilde Sultan Ebu Said döneminde de hassa birliği olan kavçinlerin de ordu kademesinde önemlerini muhafaza ettikleri görülmektedir. Bu dönemde de kaynaklarda tavaçilik makamının babadan oğula geçtiğine dair bilgiler zikredilmektedir ki bu durum söz konusu makamın bazen kalıtsal olduğunu ve hükümdarın güvenini kazanmış belirli ailelerden atamalar yapıldığını bir kez daha göstermektedir.

Timurluların son hükümdarı Sultan Hüseyin Baykara⁴⁷ (1470-1506) döneminde de tavaçiler seferlerde mühim görevler üstlenmiştir. Mesela hükümdar, 1472/1473 yılında Sultan Ebu Said'in oğulları Sultan Ahmet ve Sultan Mahmud Mirza ile karşılaşmasından hemen önce, tavaçilere emir vererek Herat ve Horasan'a bağlı tüm vilayetlerden askerlerin toplanmasını ve kendisine katılmalarını emretmiştir. Hükümdar, Çiçektü'ya giderken oğlu Bedüzzaman Mirza ve Emîr Moğol, Herat'tan iki bin süvari ve piyade ile hükümdarın ordusuna dahil olmuş sonrasında ise hükümdarın ordugâhına Horasan'dan pek çok asker katılmıştır.⁴⁸ Sultan Hüseyin Baykara'ya isyan eden ve 1479 yılında öldürülen Sultan Ebu Said'in oğullarından Ebubekir Mirza; Kirman'ı ele geçirmiş, ardından orada tutunamayarak Sistan'a ilerlemiş, daha sonra ise Sultan Hüseyin Baykara'nın hasta olduğunu duyunca Herat üzerine yürümeye karar vermiştir.⁴⁹ Bunun üzerine Sultan Hüseyin Baykara, tavaçiler göndererek ordunun toplanmasını emretmiş ve üzerine gidilerek Ebubekir Mirza öldürülmüştür.⁵⁰

Sultan Hüseyin Baykara, 1491 yılından sonra Sultan Mahmud Mirza'nın hâkimiyetinde olan Kunduz'u kuşatmış, bunun üzerine Sultan Mahmud Mirza, Muhammed Elçibuğa komutanlığında iki bin süvariye hükümdarın ordugâhına gece baskını yapmak için göndermiş ancak Sultan Hüseyin Baykara'nın ordugâhında askerlerin çadırları bir-

40 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 739-740.

41 Adı iki kez yazılmıştır.

42 *Muizzü'l-Ensâb*, 146a.

43 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 935.

44 *Muizzü'l-Ensâb*, 152a.

45 Argun boyu ve önemi hakkında bkz. Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Argun: Bir Türkmen Boyu", *Tarih Dergisi* S.37, (Temmuz 2011): 7-26.

46 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 683; Mirhond, *age*, C.X, 5498-5499.

47 Sultan Hüseyin Baykara dönemi Timurluların kültürel ve sanatsal faaliyetler ile ön plana çıktığı bir zaman aralığıdır. Bu dönemdeki kültürel hayat hakkında geniş bilgi için bkz. Arazgul Rejepova, "Timurlularda Kültürel Hayat ve Sultan Hüseyin Baykara Dönemi" (Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.)

48 Mirhand, *age*, C. XI, 5735-5736; Hondmir, *age*, C. IV, 165-166.

49 Cihan Oruç, *Son Timurlu Hüseyin Baykara (1438-1506)* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 34.

50 Mirhand, *age*, C. XI, 5740-5741; Hondmir, *age*, C. IV, 168.

birine çok yakın olduğu için söz konusu plan uygulanamamıştır. Sonrasında Muhammed Elçibuğa, hücum boruları çaldırarak Sultan Hüseyin Baykara'nın ordusunda karışıklık çıkarmayı amaçlamış fakat hükümdarın emriyle tavaçiler, emirlere, bahadurlara ve askerlere ordugâhtan dışarı çıkmamaları, savaş borusuna aldırış etmeyerek yerlerini terk etmemeleri bilgisini ulaştırmıştır.⁵¹ Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Bedüzzaman Mirza, 1505/1506 yılında Kandahar'a yürüyüşünde Sistan, Gur, Sahar, Tulak, Farah, Tulek ve Zemin Davar'a tavaçiler gönderilerek ordusunu toplamıştır.⁵²

Bu dönemde tavaçiler, devlet adamlarının ölümünden sonra yapılan yas törenlerinde de yer almışlardır. Mesela 1501 yılında vefat eden büyük şair ve devlet adamı Ali Şîr Nevâî'nin yedisi için Sultan Hüseyin Baykara'nın emriyle yemekler hazırlanmış ve dağıtılmıştır. Tavaçiler, diğer görevliler ile beraber tüm bu sürece nezaret etmiştir ki⁵³ bu durum tavaçilere farklı zamanlarda hükümdar tarafından değişik görevlerin verilebileceğini de göstermektedir.

Tavaçiler, Timurlu ordusunda doğal engellerin aşılması noktasında da görevler üstlenmiştir. Örneğin Sultan Hüseyin Baykara, Kunduz Kalesi kuşatmasından dönerken Amuyye Nehri'ni geçmek için tavaçiler etraftan gemileri toplamış ve ordugâhta yer alan marangozlarda gemi yapımına başlayarak gemilerden köprü yapılmıştır.⁵⁴ Muizzü'l-Ensâb'da Sultan Hüseyin Baykara'nın tavaçileri adlı listede toplamda on dört kişinin ismi zikredilir. Bunlar Mirza Ebubekir, Şeyh Lokman Barlas, Mirza Kıpçak, Feridun Barlas, Ebu'l Kasım, Muhammed Ali Haydar, Mir Gıyas Bahşi, Sultan Argun, Mirza Çağfer, Şehzade Muhammed, Abdi Muhammed Arlat, Emîr Moğol Candar, Emîr Kerimdad ve Şeyh Derviş Kavçin'dir.⁵⁵

Sultan Ebu Said'in torunu Hindistan fatihi Bâbü'r'ün (ö.1530) kayıtlarında tavaçilerin hükümdarın emrini askerlere bildirme, askerlerin düzen ve disiplinlerini sağlama⁵⁶, fetihnâmeler gönderme⁵⁷ ve askerî emirlerin yazılı olduğu fermanları yerine ulaştırma⁵⁸ konusunda görevlendirildikleri de anlaşılmaktadır.

4. Askerî Divân (Tavaçi Divânı)

Timurlularda askerî ve idari sistemden Divân-ı Buzurg isimli divân sorumluydu. Askerî ve idari sistem ile ilgilenen divana Divân-ı Buzurg'a, Divân-ı Tavaçi, Divân-ı Buzurg-î Emet ve Divân-ı Türk de denirdi. Ayrıca Divân-ı Buzurg'un başında bir divan beyi bulunmuş ve divanın üyelerine ise umerây-ı tavaçi denmiştir. Söz konusu divanın üyeleri Cengiz Han'ın yasası ve Timur'un töresi mukabilince devlet içerisinde tüm görevlilerinden önde gelmişlerdir. Türk ve Moğolların işleriyle ilgilen Divân-ı Buzurg'un kayıtlarını ise Nüvisendegan-ı Türk veya bahşi adı verilen görevliler üstlenmiştir.⁵⁹ Bâbü'r'ün kayıtlarında da tavaçi beylerinin (emîr) divân toplantılarına katıldığı görülmektedir.⁶⁰

Tavaçi emîrleri doğrudan hükümdarın emriyle yükselebiliyordu. Mesela Sultan Hüseyin Baykara, 1470 yılında Arlat boyunun emîri Zeynelabidin Arlat'ı tavaçi emîrliğine yükseltmiştir.⁶¹ Muizzü'l-Ensâb'da ise Emîr Zeynelabidin

51 Mirhand, *age*, C. XI, 5779; Hondmir, *age*, C. IV, 192.

52 Hondmir, *age*, C. IV, 314.

53 Hondmir, *age*, C. IV, 256.

54 Mirhand, *age*, C. XI, 5800; Hondmir, *age*, C. IV, 192.

55 *Muizzü'l-Ensâb*, 158a.

56 Zahirüddin Muhammed Bâbü'r, *Baburnâme*, (*Babur'un Hatıratı*), C. III, çev. Reşit Rahmeti Arat (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 516-517.

57 Bâbü'r, *age*, C. III, 526.

58 Bâbü'r *age*, C. III, 572.

59 Musa Şamil Yüksel, "Timurlu Devlet Yapısı", *Afyonkarahisar I. Türk Tarihi Sempozyumu Türklerde Devlet*, ed. Hayrunnisa Alan vd. (İstanbul: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2018), 181; Hayrunnisa Alan, *Bozkurdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 278-279.

60 Bâbü'r, *age*, C.I, 75.

61 Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age*, C.II/2, 1037.

Arlat'ın ismi hem tavaçi hem de ordunun sağ kanadında mühür vurur şeklinde zikredilir.⁶² Bu durum tavaçi emirlerinin kendilerine ait mühürlerinin olduğunu da gösterir.

Sultan Hüseyin Baykara'nın 1470 yılından sonraki emirleri arasında on bir emir, tavaçi ünvanına sahip olup⁶³ bunlar arasındaki Emir Muzaffer Barlas'ın hükümdardan sonra ordunun başkomutanı olan emirü'l-ümerâ makamında olması dikkat çeker.⁶⁴ Emir Muzaffer Barlas o kadar güçlü bir emirdir ki Sultan Hüseyin Baykara'nın kazaklık⁶⁵ döneminde ona "eğer herhangi bir vilayet ele geçirilirse üçte ikisi benim, üçte biri senin" dediği görülmektedir.⁶⁶ Emir Muzaffer Barlas örneği geç dönem Timurlularda tavaçi emirlerinin gücünün büyük ölçüde arttığının bir göstergesidir. Ayrıca tavaçi olan bir kimsenin aynı zamanda emirü'l-ümerâ olması ordu kademesinde ne kadar etkin bir pozisyonda olduğunu ortaya koymaktadır. Emir Muzaffer'in hanedanın da boyu olan Barlaslara mensup olması, Barlas kökenli emirlerin Sultan Hüseyin Baykara döneminde de önemini muhafaza ettiklerini göstermektedir.

Bazı zamanlarda mirzaların da emirlerini terfi ettirdikleri görülmektedir. Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Bedüzzaman Mirza'nın emirlerinden Emir Sultan Bayezid Barlas, terfi ettirilmiş ve tavaçi divanında bütün beylerden önde olmuştur.⁶⁷

Geç dönem Timurlu kaynağı Hondmir (ö.1535)'in Nâme-i Nâmî adlı münşeat mecmuasında Divân-ı Tavaçi'ya atanan bir emir hakkında şunlar ifade edilir: "... Divân-ı Tavaçi'ya atanan emir, hükümdarın yakınındaki mülazımların ve askerlerin ulufelerini belirler. Yasakçılar (muhafız), her zaman onun emrinde hazır bulunur. Her kim devletin ve ordunun ikbal ve zaferini isterse Divân-ı Tavaçi'nin sözünden çıkmasın. Etraftaki hakimler ve diğer görevliler onun haberi olmadan hiçbir şey yapmasın. Askerlerin ulufeleri ve devlete ait silahlar, onun izni olmadan kimseye verilemez ki onun mührünün basılı olmadığı bir kâğıt hükümdara ulaşmaz. Bütün bahşiler, tavaçiler, bekçiler ve farklı yerlerde bulunan askerler ona bağlıdır. Divân-ı Tavaçi'ya atanan emir, yasakçılara ve orduya ihtimam göstermeli ve onları parasız bırakmamalıdır."⁶⁸ Sonuç olarak tavaçi emirlerinin, Timurlu ordusundaki en üst rütbeli görevliler arasında yer aldıkları ve askerî sistemde geniş yetkilere sahip oldukları görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmayla Timurlu ordusunda tavaçi ünvanına sahip olan devlet adamlarının, hangi gruplardan seçildiği, üstlendikleri görevler, yetki ve sorumlulukları değerlendirilmeye çalışılmış olup söz konusu sürece bütüncül bir şekilde bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Tavaçilerin Timurlu ordusundaki en önemli görevleri; askerlerin toplanması, liderin emirlerini askerlere iletmek, ordu teftişi, askerlerin silahlarıyla birlikte daha önceden belirlenen yerde toplanmalarını organize etmek, ganimetleri paylaşmak, ordunun düzen ve disiplinini sağlamaktır. Hükümdar ile beraber savaflara da katılan tavaçiler; fetihnâmelerin gönderilmesi, askerî emirlerin yazılı olduğu fermanların muhataplarına ulaştırılması, av faaliyetlerine katılma, elçilik görevlerinde bulunma, imar faaliyetlerine nezaret etme, doğal engellerin aşılması ve devlet büyüklerinin yas törenlerinde görev alma gibi çeşitli görevleri de üstlenmişlerdir. Tavaçiler, daha çok hükümdarın güvendiği yahut iktidar mücadelesinde destek gördüğü boylardan ve aileler arasından seçil-

62 *Muizzü'l-Ensâb*, 157b.

63 *Muizzü'l-Ensâb*, 157b-158a.

64 Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansâb* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1992), 229.

65 Sultan Hüseyin Baykara'nın kazaklık dönemi için bkz. Maria Eva Subtelny, *Timurids in Transition (Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran)* (Leiden: Brill, 2007), 52-60.

66 Bâbür, *age*, C. II, 263.

67 Hondmir, *age*, C. IV, 300.

68 Gottfried Herrmann, *Der Historische Gehalt des "Nâmâ-ye nâmî" von Hândamîr* (Doktora tezi, Universität Göttingen, 1968), 15-16.

mişlerdi. Ayrıca hanedanın da boyu olan Barlaslılar, tavaçılık makamında etkin bir konumda olup kurucu hükümdar Timur'dan, son hükümdar Sultan Hüseyin Baykara'ya kadar söz konusu nüfuzlarını korumuşlardır. Bunun dışında hasa birliği olan kavçinler arasından da tavaçi makamında bulunan pek çok kimse vardı. Timurlularda tavaçi makamı genellikle babadan oğula geçerek yahut aynı ailede kalarak kalıtsal bir özelliğe sahipti ancak söz konusu makamın tamamıyla kalıtsal olduğunu söylemek yine de zordur. Timurlu ordusunda tavaçilerin aynı zamanda tümen komutanlığı (general) yapması ve emîrül-ümerâ (beylerbeyi) olması onların ordu kademesinde ne kadar güçlü oldukları gösterir. Ancak Timur ve Mirza Şahruh döneminde tavaçilerin gücü sınırlı tutulmuşken geç dönem Timurlularda tavaçiler güçlerini büyük ölçüde arttırmışlardır. Sultan Hüseyin Baykara dönemindeki Emîr Muzaffer Barlas örneği tavaçi emîrlerinin ne kadar nüfuzlu olduklarının bir göstergesidir. Tavaçi emîrleri, doğrudan hükümdar tarafından terfi ettirilip, ordudaki en üst düzey görevliler arasında yer alarak kendilerine ait mühürlere sahipti. Timurlularda sadece hükümdarın değil hanedan üyesi olan mirzaların divânlarında da tavaçi emîrleri bulunmaktaydı. Sonuç olarak tavaçiler, üstlendikleri görevler hasebiyle Timurlu ordusunun adeta bel kemiği konumundaydılar.

Kaynakça

- Abdürrezzak-ı Semerkandî. Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn. yay. Abdülhüseyin-i Nevâî. C. II (I/2, II/1, II/2). Tahran: Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferheng-i, 1383 h.ş.
- Aka, İsmail. Mirza Şahruh ve Zamanı. Ankara: TTK, 1994.
- Aka, İsmail. Timur ve Devleti. Ankara: TTK, 2014.
- Akbıyık, Hayrunnisa Alan. "Argun: Bir Türkmen Boyu", Tarih Dergisi S.37, (Temmuz 2011), 7-26.
- Alan, Hayrunnisa. "Muizzü'l-Ensâb'ın Timurlu Teşkilat Tarihi Bakımından Değeri", Belleten 78/ 282, (Ağustos 2014), 527-549.
- Alan, Hayrunnisa. "Tavacı", DİA. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 177-178.
- Alan, Hayrunnisa. Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Ando, Shiro. Timuridische Emire nach dem Mu izz al-ansâb. Berlin: Klaus Schwarz Verlag Berlin, 1992.
- Rejepova, Arazgul. "Timurlularda Kültürel Hayat ve Sultan Hüseyin Baykara Dönemi". Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.
- Baharlı, İlgar. Arznâme ve Hulâsâtü't-tevârih Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme). Çanakkale: Paradigma Akademi, 2023.
- Barthold, V. V. Uluğ Beg ve Zamanı. çev. İsmail Aka. Ankara: TTK, 2015.
- Ca'feri b. Muhammed el-Hüseyinî, Târîh-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk), çev. İsmail Aka. Ankara: TTK, 2011.
- Oruç, Cihan. Son Timurlu Hüseyin Baykara (1438-1506), İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Continuation du Zafarnâme de Nizâmuddîn Şâmî, par Hâfız-ı Abrû, yay. Felix Tauer. Prague: Oriental Institute, 1934.
- Doerfer, Gerhard. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit. C.I. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1963.
- Erdem, İlhan ve Kazım Paydaş. Ak-Koyunlu Devleti (Siyasî Tarihi ve Yönetim Yapısı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021.
- Giyâseddin Ali-i Yezdî, Saâdetnâme ya Ruznâme-i Gazavât-ı Hindustan. yay. İrec Afşar Tahran: Miras-ı Mektub, 1379 h.ş.

- Hâfız-ı Ebrû. Zübdetü't-Tevarih-i Baysungurî. C.II-IV. yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî. Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1395 h.ş.
- Hasan b. Taceddin-i Yezdî. Camiü't- Tevârih-i Hasanî. yay. Hüseyin Müderrisi-yi Tabatabaî – İreç Afşar. Karachi: University of Karachi, 1987.
- Hasan-ı Rumlu. Ahsenü't-Tevarih. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2006.
- Herrmann, Gottfried. "Der Historische Gehalt des "Nâmâ-ye nâmî" von Hândamîr." Doktora tezi Universität Göttingen, 1968.
- Hondmir. Habibüs-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer. C. III-IV. yay. Muhammed Debir Siyâkî. Tahran: Hayyam Yayınları, 1380 h.ş.
- İbn Arabşah. Acâibu'l Makdûr fi Nevâib-i Tîmûr. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.
- Koçak, Muhammed Emin. "Başkomutanlar: Timurlu Ordusunda Emîrül-Ümerâ Ünvanına Giriş", Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi 20, (Haziran 2024): 43-58.
- Koçak, Muhammed Emin. "Timur'un Savaş Sanatı: Hindistan Seferi Örneği (1398-1399)", Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 5/9, (Ocak 2023): 161-176.
- Koçak, Muhammed Emin. "Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin Bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları." Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020.
- Koçak, Muhammed Emin. "Timurlularda Ordu ve Askerî Organizasyon (1370-1447)". Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2024.
- Lessing, Ferdinand D. Moğolca Türkçe Sözlük. C.II. çev. Günay Karaağaç. Anka: TDK, 2003.
- Mirhond. Ravzâtüs-Safa fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hülefâ. C. X-XI. yay. Cemşîd Keyânfer. Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1385 h.ş.
- Muizzü'l-Ensâb, Bibliothèque Nationale Paris, Persian 67.
- Nizâmeddin-i Şâmî. Zafernâme. yay. Penahî Simnânî. Tahran: İntişarat-ı Bamdad, 1363 h.ş.
- Subtelny, Maria Eva. Timurids in Transition (Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran). Leiden: Brill, 2007.
- Şerefeddin Ali-i Yezdî. Zafernâme. C.I-II. yay. Muhammed Abbasî. Tahran: Çap-ı Rengin, 1336 h.ş.
- Uyar, Mustafa. İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm). Ankara: TTK, 2020.
- Ükten, Selim Serkan. Buhara Hanlığı'nın Askerî Teşkilatı (1500-1868). Ankara: TTK, 2018.
- Yüksel, Musa Şamil. "Timurlu Devlet Yapısı". Afyonkarahisar I. Türk Tarihi Sempozyumu Türklerde Devlet. ed. Hayrunnisa Alan vd. 159-186. İstanbul: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2018.
- Zahirüddin Muhammed Bâbü. Baburnâme, (Babur'un Hatıratı). C. I-III. çev. Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.